

موضوع کتاب ایرانیان استانبول، به طور عمده، فعالیت و حضور ایرانیان در استانبول در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ میلادی است.

در این اثر مسئله تاریخ روابط ترکیه و ایران و همچنین تاریخچه تحولات ترکیه و ایران در عصر انقلاب‌های مشروطه مد نظر قرار گرفته است. اما ارزش بالای این کتاب اساساً بدان جهت است که به رساترین شیوه ممکن، تحولات، اوضاع، موقعیت‌ها و موضعگیری‌های همواره دشوار را تشریح می‌کند.

جامعه ایرانیان مقیم ترکیه مذهب شیعه داشتند و اجرای آئین‌های خاص این مذهب یکی از راه‌های حفظ هویت ایرانی در محیطی بود که سنتی‌ها در آنجا اکثریت جامعه مذهبی را تشکیل می‌دادند. به نظر می‌رسد آنچه از شیعه در استانبول به طرزی آشکار و قوی ارائه می‌شد، به طور مستقیم با حضور ایرانی‌ها در این شهر ارتباط دارد؛ هر چند برخی شخصیت‌های معروف به طور کامل به شیعه نگرویدند.

یکی دیگر از فعالیت‌های ایرانیان مقیم استانبول توسل به انجمن‌ها، روزنامه‌ها و به طور کلی طبع و نشر بود و از این ابزارها برای تحقق مطالبات قانونی خود استفاده می‌کردند. در چنین شرایطی مطبوعات بسیاری توسعه پیدا کرد. گروهی نیز به ادبیات روی آوردند و سرودن شعر، تحریر آثار تاریخی، آثار انقلابی و ترجمه‌های متنوع از جمله فعالیت‌های آنان بود.

ایرانیان مقیم استانبول بیشتر تاجرانی

مکان‌ها، اصطلاحات سیاسی و اقتصادی و ارضی و حقوقی، اسامی ایلات و عشایر و طوایف و اقوام، و کتاب‌ها آمده، که در فهم مطالب کتاب بسیار سودمند است.

این کتاب بدین لحاظ که حدود مرزی ایران و عثمانی را در آن زمان، با اسناد و مدارک مشخص می‌کند بسیار اهمیت دارد. علاوه بر این، با مطالعه این کتاب، به مهارت میرزا محبعلی خان در نقد و انتقاد نیز می‌توان پی برد و او را یکی از پیشگامان فن نقد دانست. همچنین این اثر به عنوان منبعی برای آگاهی از ضبط صحیح اسامی اشخاص و مکان‌های جغرافیایی و اقوام و... کارآمد است. مثلاً خورشید پاشا در رساله خود، به عمد، برخی اسامی جغرافیایی را تحریف کرده که محبعلی خان ضمن اشاره به آن، اسامی صحیح را ثبت کرده است. ارزش این اثر، با توضیحات و تعلیقات مصحح محترم، دوچندان شده است.

فهمیده سیفی

Les Iraniens D'Istanbul, Thierry ZARCON et Fariba ZARINEBAF-SHAHR, Téhéran: Institut Français de Recherche en Iran, Edition Tus, 1993, 307 (17+280+10) pages.

ایرانیان استانبول، زیر نظر تیئری زرکن و فریبا زرین‌باف‌شهر، انجمن ایران‌شناسی فرانسه، انتشارات توس، تهران ۱۳۷۳، ۳۰۷ (۱۷ + ۲۸۰ + ۱۰) صفحه.

آذری زبان و اغلب اهل تبریز بودند و، از طریق ترابزون، نقش پل رابط را میان ترکیه و ایران ایفا می‌کردند.

در این اثر، پس از پیشگفتار (به قلم ژاک تویی) و مقدمه (به قلم تیئری زرکن)، پنج فصل مشتمل بر مقالاتی به زبان فرانسه و بعضاً انگلیسی، به شرح زیر، آمده است:

فصل اول، نقاط مشترک و خصوصیات روشنفکران ایرانی و ترک، شامل هشت مقاله بدین شرح: «نقش ایرانیان استانبول در روند نوسازی ایران» (جمشید بهنام)؛ «حضور سیاسی ایرانیان در استانبول و دیگر نقاط امپراتوری عثمانی (۱۸۴۸-۱۹۰۸)» (یوهان اشتراس)؛ «شرکت نمایندگان سیاسی ایران در لژهای فراماسونری استانبول» (حمید الگار)؛ «میرزا آقاخان، سید جمال‌الدین و ملکم خان در استانبول (۱۸۶۰-۱۸۹۷)» (هما ناطق)؛ «تصویر ایران در دو روزنامه دوران عثمانی:

بیان الحق و طنین (۱۹۰۸-۱۹۱۲)» (فاروق بیلیکی)؛ «ایران از دیدگاه یک روشنفکر ترک در اوایل قرن بیستم» (فرانسوا ژورژن)؛ «انجمن سعادت ایرانیان استانبول» (حجت‌الله جودکی)؛ و «بانوان ایرانی قسطنطنیه» (بیناکاماریا اسکارسیا - آمورتی).

فصل دوم، تشیع در دنیای تستن، شامل دو مقاله به این شرح: «وضعیت مذهب شیعه در استانبول در اواخر قرن ۱۹ م و اوایل قرن بیستم میلادی» (تیئری زرکن)؛ «مراسم عزاداری ماه محرم در استانبول در اواخر قرن ۱۹ م و اوایل قرن بیستم میلادی» (اریکا گلاسن).

فصل سوم، ادبیات فارسی در استانبول، شامل شش مقاله بدین شرح: «اختر روزنامه فارسی‌زبان استانبول» (اورهان کولوگلو)؛ «روزنامه فارسی‌زبان اختر، منعکس‌کننده افکار سیاسی عثمانیان» (آنیاپیستور - حاتم)؛ «ادوارد براون و جامعه ایرانی استانبول» (جان گرنی)؛ «ادبیات فارسی در میان ایرانیان دور از وطن: استانبول (بین سال‌های ۱۸۶۵ و ۱۸۹۵)» (کریستف بالائی)؛ «ملاک انتخاب کتاب حاجی بابا برای ترجمه» (جیانروبرتو اسکارسیا)؛ «وضعیت ایرانیان قاهره در آغاز قرن بیستم» (آنیالوزینک).

فصل چهارم، مناسبات اقتصادی: از تجارت تأسیسات، شامل دو مقاله به این شرح: «نقش جامعه تجارت ایرانی امپراتور عثمانی در انقلاب مشروطیت» (فریبا زرین‌باف شهر)؛ «استانبول و تجارت فرش ایران از سال‌های ۱۸۷۰» (تسوتومو ساکاموتو).

فصل پنجم، چند مقاله متفرقه، به این شرح: «ایام محرم در استانبول» (و. آ. گوردلوسکی)؛ «علی‌اکبر دهخدا و روزنامه سروش در استانبول» (تیئری زرکن)؛ «ماجرای محله تخته‌قلعه (Tahtakale): روابط ایرانیان استانبول و مقامات عثمانی» (سینان کونرالیپ)؛ «یادداشتی بر چند سند مربوط به جامعه ایرانیان در دوران امپراتوری عثمانی - ضبط در آرشیو بانک شاهی عثمانی» (ادهم الدم).

پس از مقالات، به ترتیب، نمایه کلی کتاب، فهرست تصاویر، فهرست مطالب، و فهرست

آن نسبت به فرهنگ‌های کهنی، مانند قاموس ترکی^۱، و فرهنگ‌های متأخر و جامعی همچون فرهنگ بزرگ ترکی (ده‌جلدی)^۲ استفاده از شواهدی از متون قدیم و مبتنی بر پیکره است؛ چراکه در قاموس ترکی فقط در اندک مواردی مثال‌های کوتاه بدون ذکر منبع ذکر شده و در فرهنگ بزرگ ترکی نیز هیچ شواهدی از متون ارائه نشده است.

در مقدمهٔ جلد نخست این فرهنگ دربارهٔ منابع مورد استفاده چنین توضیح داده شده است: در بین سال‌های ۱۹۴۳م تا ۱۹۵۶م چهار کتاب با عنوان فرهنگ پیکره‌بنیاد به چاپ رسیده بود که شیوه و محتوای مشابهی داشتند؛ اما مدخل‌هایی که در هر کدام از این چهار کتاب گزینش و تعریف شده بود، به طور جداگانه، فقط مربوط به ۳۰ تا ۵۰ اثر می‌شد و در یکی از آنها اگر مدخلی وجود نداشت لازم بود که به دیگری مراجعه شود. گاهی نیز یک لغت در همهٔ این کتاب‌ها به منظور ذکر معناهای مختلف آورده می‌شد. مجموع منابع این کتاب‌ها، برای استخراج شواهد و مدخل‌گزینی، ۱۶۰ اثر بود. تدوین چنین اثری با داده‌های اسکن‌شده و چاپ مجموعهٔ شواهد متعلق به ۳۰ تا ۵۰ اثر به صورت فرهنگ‌های جداگانه و پاسخگو بودن به نیازهای افراد بسیاری در کوتاه‌ترین زمان زایندهٔ تفکری خلاق است.

اما اثری که اکنون معرفی می‌شود، ضمن اینکه

کتاب‌های چاپ انجمن ایران‌شناسی فرانسه آمده و در پایان، فهرست مطالب به فارسی درج شده است.

مقالات این کتاب می‌تواند الهام‌بخش تحقیقات جدید در زمینه‌های مختلف بر روی استانبول و ایرانیان مقیم آنجا و نیز زبان فارسی باشد.

آزاده جلالی

Tarama Sözlüğü, XIII. Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla, Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin (haz.), 8 cilt, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

فرهنگ پیکره‌بنیاد (*Tarama Sözlüğü*) لغتنامه‌ای است یک‌زبانه شامل معانی و شواهد مربوط به کلمات و عبارات ترکی استانبولی. این فرهنگ براساس پیکره‌ای حاوی داده‌های ۲۲۷ اثر متعلق به قرن ۱۳ به بعد تهیه شده که کلمات و عبارات مندرج در این داده‌ها امروز دیگر کاربرد ندارند یا معنا و شکلی دیگر یافته‌اند. این فرهنگ هشت‌جلدی، در سال ۲۰۰۹م، در آنکارا، به همت مؤسسهٔ زبان‌شناسی ترکیه به چاپ چهارم رسیده و چاپ اول آن در سال ۱۹۶۳م بوده است. همان‌طور که اشاره شد، این فرهنگ به طور تخصصی به واژگان و عبارات کهن و منسوخ یا تغییرشکل‌یافته در زبان ترکی استانبولی متمرکز شده است، اما ویژگی ممتاز

1. *Kamus-i Türki*, Şemseddin Sâmî, 1850-1904

2. *Büyük Türkçe Sözlük*, Yaşar Çağbayır, 2016